

פזורה אכסטריטוריאלית ויודיש -

ארץ-ישראל ועברית/ פולמוס אצ"ג וחבריו יריביו

שלום לינדנבוים

על מקומה של שירת אצ"ג בשירה העברית אין למעשה חולקים. קרובים כרוחקים מבוזנה אידיאית מסכימים לערכה האסתטי, שבדק כבר במידה מסוימת.

שונה המצב בנוגע לשירת היידיש שלו, מסיבות שונות, בעיקר אידיאלוגיות. שכן, לאחר זמן קצר של הכרה, ואפילו הערצה, נדחקה שירה זו מתודעת העושים בספרות יידיש, היא כמעט ולא הזכרה בין השנים 1930 ל-1950, בערך, רק בשל עמדות פוליטיות. (כל ההדגשות וההרגומים הם משלי, ש.ל.).

בכורי שירתו ביידיש, שהופיעו במקביל לאלו שבעברית, ערב מלחמת העולם הראשונה, נתקבלו דוחקה יפה. וכך גם ספריו, למעט "מעפיסטא", שעורר ויכוח.

ספרו הראשון "ערגיץ אויף פעלדער" (אי שם בשרות)¹, הודפס ב-1915 על-ידי עורך ה"טאגבלאט" בלמברג (לבוב), ד"ר צבי ביקלס, בעקבות הדפסת השירים האלו מקודם בעתונו, ונשלח למחבר בחזית הסרבית, שם לחם כחייל בצבא האוסטרי.

ב-1919 מופיע ספרו השני, מעין "יומן מלחמה", בפרחה לירית: "אין צייטנס רויש" (בשאן הימים)², שזכה למחודדה שניה, מתוקנת במקצת, ב-1921, בשם "קריג אויף די ערד" (מלחמה עלי אדמות)³.

שני ספרים אלה מתווים כבר את דרך שירתו: צמידות לריאליה הסטורית-חברתית-תרבותית, והתיצבות לצד האדם הנכאב, אם כפרט קיומי ואם כיצור חברתי בשינוי מעגלי-ההיסטוריה.

גם התפיסה האסתטית, הפואטיקה של השיר, ניצניה מצויים כבר כאן: שילוב הצגת ריאליה בלשון לירית עדינה, או יומיומית, ואפילו וולגרית, לעתים כל זה ביחד, ופה ושם מטפורה חדשנית, הכל בהתאם לצרכים הפונקציונליים-אסתטיים במסגרת התמונה או השיר.

באותה שנה מופיעים עוד שני ספרים שלו: "פארנאכטענגאלד" (זהב בין-ערביים) ו"מעפיסטא"⁵. זה האחרון הופיע שנית כעבור שנה, עם הוספות, ומיד רכש לו הערצה מזה והתנגדות מזה.

ההערצה באה ממה שנהוג לכנות קבוצת ה"כאליאסטרע" (הכנופיה),

עליה נימנו, בין היתר, המשוררים פרץ מארקיש אורי צבי גרינברג, מלך ראסוויטש, ומשה בראדערזאן. קרוב היה אליהם, בעיקר לאציג, המבקר והחוקר הנודע מאקס עריק (שמו הספרותי של זלמן מרקין), שנעלם אחר-כך במחנות הסובייטיים. גם מבקרים שלא הזדהו עם ה"אחונגרי", כמו, למשל, ב. קארליניוס: "בין השמשות - מעפיסטא", (דער מאמענט, 8.7.1921) או י.ל. יאקובאוויטש: "מפיסטו על אודות מזוהר מפיסטו" (נייער

היינט 2.2.1921), "דרכו של אורי צבי גרינברג מאלוהים לאלוהים", (שם 16.12.1921) - נימנו על המשבחים. הם מצאו ביצירה ביטוי אותנטי של רוח התקופה, של סבל הדור - בעיקר של היהודים - הכורע תחת כובד שלטון הסיטוא-אחרא שנסתלט על העולם. כן מצאו בה, בצד ביטוי התמוטטות האמונה גם הגעלות וסבל מן הטומאה, שנתגלתה עם אבדן האמונה. וזה מצביע על היסוד הרגליזי ב"מעפיסטא" - זרף התפיסה הגנוסטית שביטוד היצירה: השטן הדיח את האל, תפס את מקומו בהנהגת העולם.

מארקיש ראה ב"מעפיסטא" מעין ספר איוב של המאה העשרים,⁶ וראוויטש גרס, כי גרינברג "הוא הגדול והמיוחד מכל המשוררים היידיים הצעירים (...), מעפיסטא (...), שנה אחר הופעתו כבר נכלל בין ספרי היסוד של זולריקה היידיית הפורחות" (ביכער ויעלט, ווארשע, מאי-יוני 1922, עמ' 278).

אך מצד שני קמו חסידי השירה השיגרתית, מבחינת התוכן והצורה, וביקרו את הספר. הניהיליזם שבפואמה, כמו הצורה החדשנית, כולל הלשון הבוטה שבה והמקצבים ההקטיים, לא נתקבלו על דעתם. אחד מהם היה המבקר היידי הנודע, שמואל ניגר, שבמאמרו "מאלוהים לשטן" (דער טאג, ניו-יורק, 10.6.1923) שלל את היצירה, בעיקר בשל תוכנה הניהיליסטי.

לעומת זאת, אדם כהלל צייטלין, בבקורתו על "פארנאכטענגאלד", לא רתע מן היסודות המרדניים שבשירת גרינברג. במסתו ("משורר זמן מנחה" - דער מאמענט, וורשה, 1922.5.5) הדגיש את היסוד הרליגיזי העמוק שבשירה זו, הסבל מאבדן האמונה, וגרס, שבסופו של דבר ימצא גרינברג את הדרך חזרה לאלוהים. לכן, כנראה, תקף הוא במאמרו את שירת פרץ מארקיש ומשה בראדערזאן, אך לא את גרינברג, בהבדילו בין הדבקים בחבורת ה"כאליאסטרע".

מהפצת לשונת

ואומנם, מה שמכונה "קבוצת הכאלאסטרע" היה למעשה רק יידידות אישית של שלושה משוררים צעירים: פרץ מארקיש, מלך ראוויטש ואורי צבי גרינברג, שנפגשו במקרה בזמן ובמקום מסוימים - בוורשה שלאחר המלחמה ולאחר הפרעות באוקראינה ובלמברג. המשותף ביניהם היה: הנסיון החוויתי כחיילים בחזית בזמן מלחמת העולם, ראייתם את ההתמוטטות של עיירות ישראל במורח אירופה מבחינה כלכלית ודתית; היכרות עם זרמים מודרניים בשירה האירופאית - הפוטוריזם הרוסי והאקספרסיוניזם הגרמני. האסתטיקה המודרניסטית של זרמים אלה תאמה את תחושתם, כי היא עצמה היתה פרי חווייתי של זעזועים. והביאם - כולם זרים בוורשה, שהגיעו אליה זה לא כבר - להצטרפות חברתית ובמידה מסויימת גם ספרותית. בראדערזאן היה כאן בבחינת "חבר נלווה", אף שהיה זה הוא, כנראה, שהביא לספרות יידיש בפולין את כתב-העת המשותף לשירה, פרוזה ואמנות פלסטית, ביסדו כבר ב-1919 את כתב-העת "יונג-אידיש". בראדערזאן, שהיה במלחמת העולם הראשונה ברוסיה, למד מן הפעילות הספרותית הפוטוריסטית שם. מכל מקום, האסתטיקה המקובלת, השגורה, לא נתקבלה על אף אחד מהם, ולכן גם הוציאו כתבי-עת משלהם, כשכל אחד מהחבורה משתתף בכתבי-עת של חבריו.

מארקיש ערך את ה"כאלאסטרע" (הכנומיה), ראוויטש - "די וואג" (המאזנים), וגרינברג את ה"אלבאטראס". משום כך נתפסו כחבורה. אבל בדיקת שלושת כתבי-עת האלה מראה, בצד תחושה משותפת של זעזוע וניהיליזם בעולם, שוני אידאולוגי ואסתטי גם יחד. מגמת מארקיש ב"כאלאסטרע" היתה קומוניסטית-פוטוריסטית בנוסח מאיקובסקי, מגמת ראוויטש ב"די וואג" היתה של אידישיזם אידאי אוניברסליסטי, ומעין וויטמאניות מבחינת הצורה. עם כל ההבדל, שניהם הטיפו למעשה, ובפירוש, להתבוללות בתוך "אנושיות מתקדמת", המתהווה, כביכול. גרינברג, לעומת זאת ב"אלבאטראס" נטה אידיאולוגית לציונות, גם כמוצא מן הניהיליזם, ואסתטית - לאקספרסיוניזם. נקודת-המוצא האידאית אצלו היתה שלילת האכסטריטוריאליזם, העדר מולדת, שבלעדיה גם לא תתכן ספרות זיה ממשית.

על כך התריע עוד לפני הופעת ה"אלבאטראס" - כמו, למשל, בדבריו בקבלת-פנים לכבוד פרץ הירשביין, בסוף מאי 1922: "הטרגיות של עם היא הטרגיות של האמן (...). עם בלא מקום, המכונה: מולדת העם, פירושו ספרות בלא סינתזה. בלא חיבור. הוא מטאור בחלל העולם, הוא מלכות נדוד בדמיון (...). השירה היידיית בולטת ביותר כיום, בין כל שירות - האוזות של כל

האומות, ביחודה של אבסטרטוריאליזם (די טענער פון דער יודישער דיכטונג - הטונים של שירת יידיש - חלק ב, דער מאמענט, ווארשא, 7.7.1922).

הוא חזר על רעיון זה בדברי האזכרה לדוד פרישמן, שנערכה מטעם אגודת סופרי ועיתונאי יידיש בוורשה, ב-18.8.1922. לדעתו ספרות היהודים, בשתי הלשונוה היא "פסבדו-ספרות של פסבדו-עם - זעיר - בורגני מפגר (...). המושכת אפריזרי את היניקה המסכנה שלה מן העממיות - היהודית המתפזרת..."

עם זאת, טען אצ"ג, קיים הבדל בין ספרות יידיש לבין הספרות העברית, לזו קם מבקר דגל כפרישמן, שהצליח לקבוע נורמות ספרותיות-אסתטיות. מה שלא כן ביידיש. והוא הוסיף: "אפשר לשנוא הספרות העברית עד כדי סלידה, כפי ששונא אחד מידידי, מלך ראוויטש, למשל, אבל אי-אפשר להכחיש, כי בספרות העברית היתה סמכות "פרישמן" (צווישן צוויי תקופות - בין שתי תקופות - בעפריאונג, ווארשע, 1922.8.28). ואומנם, ראוויטש לא הסתיר את שנאתו לעברית, או בלשונו הלגלגנית ל"לוקשן קודש". בידי וואג" (גל 1 אוגוסט, 1922), שהופיע סמוך להופעת ה"כאלאסטרע" וה"אלבאטראס", כתב: "אני יידישיסט כזה בכל נפשי (במקור נאמר: בכל פה), שונא ספרים עבריים, ראשית-משום שאיני מבינם (מי יגלה עפר מעיני ר' עקיבא, שביקש למצוא תלמיד חכם, כדי לנשכו כחמור... - ש.ל.), ושנית, כי אני חייב לשנוא אותם בשל הפרטנטיות, האריסטוקרטיות שלהם. אבל הספרות העברית מסערת אותי, מה זה, למה אחי, שהוא אדם בדיוק כמוני, העברעיסט? אולי תופעה מעמדית? לא - יש לו השקפת עולם פרולטרית, כמוני".⁷

ברור, איפוא, כי כבר עם התכנסות מה שמכונה חבורת ה"כאליאסטרע" לא שררה תמימות-רעים ביניהם, להפך.

הניגוד הלך והתפתח בגליון השני של ה"אלבאטראס"⁸, בפואמה "אורי צבי פארן (צלם) "חז" המעוצבת טופוגרפית כצלב, ובה משוחח הוא עם ישו, אותו תפס תמיד כמשיח יהודי שנכשל. הדובר בשיר, אורי צבי, מהרהר במוצא לעם היהודי, ושוקל בין המהפכה בבריה"מ לבין הציונות בארץ-ישראל, ומכריע לצד האחים "השותלים אקליפטים בביצות חדרה. קדחת אוכלת אותם. יללת תנים. אבל ים להם. הרים להם. והכנרת הרי היא כנרת. לא הווייסל..."

שאלתו הרטורית לישו על פגישתו עם מרים בשדות הגליל וביטויים דומים גרמו להאשמתו על ידי שלטונות פולין בחלול הקודש, דבר שהיה כרוך במשפטים ובמאסר, כפי שקרה זמן קצר לפני זה למשורר הפולני הפוטוריסטי היהודי אנטול סטרן. גרינברג העדיף לנוס. והוא הגיע לברלין, שהיוותה אז,

כמדומה, המרכז התרבותי החשוב ביותר בעולם.

בברלין נתייד עם אלזה לסקר-שילר, פרנץ וורפל וכו', הכיר את מאיאקובסקי, אלפרד דבלין וכו'. אבל הכריות אלה, דומות בחוגי התרבות הגרמנית, לא סינורו את עיניו, ולא הסבו את תשומת-לבו מן הבעיה היהודית.

הצייר הנריק ברלוי, ידידו מזורשה, שצייר את דיוקנו במהדורה השנייה של "מעמיסטא", סיפר בקטלוג לתערוכת אל (עזר) ליסיצקי על הוויכוחים הלוחטים שהתנהלו ב'רומניש קפה', "מבצר האוונגרד האמנותי והספרותי של ברלין, על טיב האמנות. האם צריכה היא להיות לאומית (כפי שפעם גרסו גם הוא וליסיצקי), או מופשטת-קוסמופוליטית (כפי ששניהם גרסו עתה). "הכוכבים" העיקריים היו אמנים: שאגאל, ליסיצקי, יששכר בר ריבק, טשייקוב, נתן אלטמן, ברוך ארנסון, יענקל אדלר, אוגיוש זאק, הסופרים: ברגלסון, נומברג, בעל-מחשבות, אורי צבי גרינברג וכו'. התנהלו וויכוחים ו'התזות הכי אקסטרווגנטיות להסו זה אחר זה בוויכוחים העזים (...). הוויכוחים התפתחו לעתים קרובות למריבות, שהלכו וגברו ותוך כדי כך נסתיימו בהתכתשות (מילולית)".⁹

למותר לציין, שמדובר כאן בשמנה וסלתה של האינטליגנציה האמנותית היהודית דאז, שאומנם נחלקו בדבר טיב האמנות, אך לא בעמדתם הלא-ציונית. אורי צבי גרינברג היה כאן בודד, במיוחד לאור חזונו את העתיד לקרות ליהדות אירופה.

חזונו זו הציג בפואמה "אין מלכות פון צלם" (במלכות הצלב), בגליין האחרון של ה"אלבאטראס", שהופיע שם באמצע יולי 1923, כלומר, בעצם ימי הוויכוחים הללו. פואמה זו היא כל כולה חזות השמדת יהדות אירופה, שהוכנה בהטפות הכנסיה משך דורות: "עשרה יוותרו, עשרה יהודים נכאבים, שריד-הפליטה המדמדם, כדי להוכיח: היתה מין אומה שכזו, על אדמת הדווי הנצרית". לפואמה זו הוסיף מאמר "צום שלוס" - (עם נעילה) בו הסביר חזונו האיומה, תקף את האינטליגנציה היהודית, העוסקת בפספטי מהפכה במקום לתת הדעת על המצב, ואת כל המפלגות היהודיות הנתונות במריבות במקום להתרכז בעיקר לנוכח המצב של השמדה מתקרבת.

הוא מבקש להשיב לאירופה כל שלקח ממנה ולשוב למדבר, לארץ-ישראל. המאמר מסתיים בקביעה: "מעל ראש כולנו תלוי מזל מאדים גדול. הקגור חודר ומכרסם עד לריאותי: ..בודד אני. לאור הוויכוחים הנזכרים ב'רומניש קפה' המלים "בודד אני" האחרונות מקבלות משמעות עוד יותר ממשית וברורה.

במקביל, ב-1923.7.27, פירסם ב"העולם", ביטאון התנועה הציונית העולמית, מאמרו הפובליציסטי העברי הראשון: "הציונות הערסילאית והמקוננים בשוליה", בו תקף את ויצמן על ותרנותו, והודחה עם זבוטינסקי.

תוא הגריר שם הציונות כ"תודיית מלכות ישראל". לערבים הציע לחיות בארץ-ישראל תחת השלטון היהודי, או לעזוב. "פיתרון אחר איך". בעקבות זאת עזב את אירופה וב-1923.4.12 הגיע באופן בלתי-לגאלי לתל-אביב, וב-14 בו כבר הופיע מאמרו הראשון בארץ. ב"קונטרס",¹⁰ בטאון אחוזת העבודה, האקטיביסטית.

תוך חודשים מספר, עם הופעת שירי "ירושלים של מטה", נהיה למשורר החלוצים, וכאילו נתערר מחדש קולו של יוסף חיים ברנר. על מעריציו נימנו ב. בצלסון, ד. בן-גוריון, חיים ארלחורוב, וכו'.

שירתו באותו זמן ביטאה את קשיי החלוצים והדם בבנית הבית השלישי, מאמריו הכילו הספה פוליטית לציונות רדיקלית, חד-ניסית הסברת האסתטיקה האוונגרדית - אקספרסיוניסטית של שירתו, שהביאה עמה חידוש גדול: תוכן פוליטי-חברתי ולשון מגוונת, הן דיאכרונית - כל שכבות הלשון מבדנה הסטורית, והן סינכרונית - כמעט כל הרמות, מן הקודש והשגב ועד ללשון יום-יום, ואפילו ההמונית: "פרולטרים בישראל קראו לי להיות פייטנם ולשלח את הרך ואת הענג - לעזאזל".¹¹

כן הביא עמו מטפוריקה חדשנית, נעזות, המצרפת את הלירי עם המבחיל, הרוחני עם הטכנולוגי, לעתים עד כדי אוקסימורוניות. אולם השתקטותו בעשייה החלוצית בארץ, לא השכיחה ממנו את יהדות הגולה, בעיקר באירופה.

ב-1924.1.18 פירסם ב"הדואר" הניו-יורקי מאמרו "במורד" בו הסביר בפשטות, "כי יתכן שייקומו נוצרי אירופה וערכו מטבח-הג לצלב ולשמים שלהם, חמשה-עשר מליונים מדוקרים לרגליהם... וזה אפשר באירופה ואם אין זה נעשה תחת השמש - נס מן השמים הוא ממש נס. אבל הלא לא יארך לעולם - כן "...הגויים כבר התרגלו לראות יהודים נשחטים כעופות, והרגשה זו מובלעת בדמיהם של מאות מליונים נוצרים בעולם. ואולם: בלי אותו רגש של האדם, המרכך את ידו הנקשה לרגע ומצווה לה, שתגפף את ערפו של הכלב, או של הזתול, מתוך חיוך של חיבה והתחממות של הרחמים לחיה (... אלא אורבא: בתוספת משטמה נמשכת... ועד כדי צמאון זה לנחל הירצא מגוף יהודי מדוקר..."

פוסט פאקטום, ב"רחובות הנהר" יכתוב:
 לא נדמינו לכלבים בגינים... כי הן כלב אצלם ירחם
 ילֶטף ויש גם שיִשֶק מפי גוי, כי כוולד
 חמוד בביתו יפנקו וקש בו תמיד:
 ובמות כלב זה, מה מאד יאבל עליו גוי.¹²

אבל כבר עתה, ב-1924, הוא מטיח בפני אירופה "אל איזו מדרגה הגעת את והנצרות שלקחת אצלי במזרח העברי..." וזכעבור שנה וחצי בערך יכתוב ב"סדן", כתב-עת משלו בארץ-ישראל: "על השטח העולמי, בתקופה הנוכחית, אני רואה טו מיליונים יהודים תחת הצלבים הגדולים, העלולים להיות תליות בשבילנו באמצע היום - והנוטים לדקור אותנו עד עוללנו האחרון עלי אדמות. אירופה ה"נאורה" אינה נאורה לגבי יהודים. אנו הנבויים באנושיות, כידוע, שום דיפלומטיה ושום תיאוריה יפה לא תכסה בצעיף כחול בפני המאורעות והעובדות..."¹³ (חוברת ד' אב' תרפ"ד)

יוצא שלמעשה אין לדבר על שני כיוונים - כל כתיבתו או זרמה בכיוון אחד: יהדות אירופה עלולה להשמד והפתרון היחיד - למהר ולהתבצר בארץ-ישראל; לעבור מאכסטוריאליות לטריטוריאליות, בארץ-ישראל.

זה כמובן, הביא לו שבח והערצה מצד המחנה החלוצי בארץ, אבל גם זלזול ושנאה מצד חבריו סופרי יידיש, מעריציו מאתמול, תחילה במכתבים פרטיים, ואחר כך בפומבי.

תודלת התפנית

החל במלאכה זו, כנראה, מארקיש בעת מסעותיו לברלין, פריז, לונדון וחזרה, בסוף ספטמבר או תחילת אוקטובר 1922 ותודלת 1923 בעקבות קריאת ה"אלבאטראס" השני, כמדומה, שהופיע בנובמבר, כבר לאור צאתו מוורשה למסע זה.

במכתב מפריז ב-1922.1.24 מביע מארקיש את שמחתו על שזינגר, גרינברג וראוויטש התקרבו, והוא מקווה, כי בשובו לוורשה ימצא את מקומו ביניהם. (מ. ראוויטש: ספר המעשיות של דני, ת"א 1976 עמ' 540).

אבל במכתבו הבא, מינואר 1923, מברלין, בה הפגיש את גרינברג עם מאיקובסקי, הטון כבר שונה. "זינגרניו היקרו (...)" ה"אלבאטראס" של גרינברג העברתי לצפורי הים בגן החיות הברלינאי. לא קשה לשמוע כאן הטון הלגלגני, שסיבתו מתבררת, כמדומה, לאחר מכתבו הבא בנושא זה, גם כן מברלין, המופנה לראוויטש, ב-1923.8.23, לאור קריאת ה"אלבאטראס"

השלישי, בו כזכור פורטה חזות השמדת יהדות אירופה והרצע הפתרון הארץ-ישראלי.

כתב מרקיש: "במיוחד נתעוררתי לדבר אתך על השקר או הטעות של קרבנתו האמיתית והאנשית לגרינברג, לאלבאטראס השלישי שלו ויחסך אליו. לדעתו גרינברג אינו מבין את המתרחש בעולם: "לגרינברג אני פרשה מכל לבי לעצום את העיניים לחלוטין, היות והוא מפגר במילוטופיה שלו לפחות כדי מחצית המאה" (ראוויטש כנ"ל עמ' 542). ראוויטש, כנראה, מחד להשתכנע, כי ב-1923.9.5, ולא לפני זה, הגיב (ביכער וועלט - וורשה עמ' 379) על חזונו זו של חברו גרינברג: "אני רואה מאמר זה כנבואת שקר" וכי¹⁴.

גם י. י. זינגר לא נשאר מפגר. במכתב ליוסף אופאטאשו בניו-יורק, ללא תאריך אומנם, אך תוכנו מצביע על זמנו. *

وهוא כתב בין היתר: "גרינברג נסע לפלשתינה. לעת עתה, כמדומה, הוא כברלין. איני כותב אליו. איני אוהב משוגעים ואנשים עם "טענות לעולם".

מכל זה יוצא ברורות, שאכן חלה ההתקרבות, שמארקיש שמח אליה, אלא שהיא נתהוותה כבר בלי גרינברג, למעשה - נגדו.

הדי כעסם אליו, מתברר, הגיעו אליו. אך הם לא הצליחו לקלקל יחסו החם אליהם. במכתב תשובת גרינברג לראוויטש בוורשה, מן 1924.11.5 ניתן לקרוא:

אתה כועס עלי. אני מבין (...) אבל גם לי סיבה לכעוס (...) אתם מתהלכים על הראשים. אתם טוחנים רוח. לכם אין בית. לי אדמה קדושה עם כפרים יהודיים (...) שמחה לי, כשיורד גשם. כי אנו כולנו נושאים כאן אדמה סחוטה על הגב. בפולין היינו נייר על גבי נייר. אותיות. כאן זהו קרקע (...) אני מנשקך כאח. האמן לי. אני טובל די בשל היותי מנותק ממך וממרקיש. לו הייתם כולכם כאן מי יודע איזו שירה היינו שרים!! (...) אגב, אני כתבתי כאן דברים כאלה, שבחיים שלי לא הייתי כותבם. אני חושב את היותי כאן כהתעלות הרוחנית שלי.

גרינברג אף מזמינם להשתתף ב"סדן", שהוא עומד להוציא: "באופן זה אני מבקש ליצור גשר ביני לבינך (...) ובין עולם משוררי יידיש בגולה".*

* אני מודה למכון יידיש וולג' ד. אברמוביץ על שהעמידו לרשותי את השענות.
 **מתורגם על פי הטקסט היידי במאמרו של זנא שמערוק: "יצירתו של אורי צבי גרינברג ביידיש בארץ-ישראל ובפולין בסוף שנות העשרים ובשנות השלושים" - הספרות, כתב-עת למדע הספרות - 29 - דצמבר 1979, עמ' 85.

מעניין, שכוזו היתה גם הרגשת מארקיש, כמובע במכתבו מלונדון בשנת 1922 (12.4) לזינגר בוורשה. "עוד עירו עוד תוצת-רכבת, עוד מחיאום. לפעמים אני שואל את עצמי ברכבת, בעת נסיעה: לאן אתה מתגלגל לכל הרוחות, אדון קבצן? היש הבדל לאן, ואם יעמידו לפני עיר של הונולולו במקום לונדון - האם איכפת לך?"

הניגוד האידיאולוגי

אלא שפניית גרינברג לא נענתה, גם לא יכולה להענות, לאור התהום האידיאולוגי שנתגלה עתה במלוא חריפותו, בשני כתבי-העת שהחלו להופיע כמעט באותו זמן: ה"ליטערארישע בלעטער" בוורשה, בעריכת פ. מארקיש, (ובהשתתפות: מ. ראויטש, י. זינגער, אלתר קאצינזע ונחמן מיזל) וה"סדך בירושלים עיה"ק, בעריכת אורי צבי.

בשבועון "ליטערארישע בלעטער" הטיפו וועלטליכקייט" (כלל עולמיות, "כלל אנגשויות", ל"אוטונומיה תרבותית יהודית" וכו', מתוך הנחה של קיום אבסטרקטוריאלי והליכה לקראת אוניברסליות הומנית. הרעיון הציוני הולעג, כריאקציה בעיקר. היו שראו את היידישיזם כגון יהודי של הומניזם אוניברסלי זה, והיו, שגם בכך ראו רק נקודת-מעבר להתבוללות - העלמות - בעולם א-לאומי, הומני סוציאליסטי. גרינברג, לעומת זאת, לא האמין בזה. כבר ב"אלבאטראט" חזה וטען, שהמהפכה ברוסיה תהיה רוסית ולא כלל-עולמית, ב"סדך" ניתן לגישה זו ביטוי מודגש, הוא דרש, ש"עיני ההמונים יש להפנות (...). לירושלים ולא לעיר גויים אחרת בעולם, והמונים אלה אינם "המעמד הפרולטרי בעלמא, אלא חילות כבוש לאומי בעקב העבודה. אין לתת רוח כל שהוא בזמן ובמה, שאפשר יהיה לעלות רעיון אחר..."

כבר במאמרו הראשון בארץ: "עלי קרקע כאן" (קונטרס 1923.12.14), 10 ימים לאחר הגיעו, כתב: "זאדמה זו תהיה בזמן מן הזמנים למדינה מולדת. כי מה שעזבנו שם מעבר לים הזה, רכוש עם-גולה, עומד הפקר: בתי כנסיות שלנו - לשרפה. בתים מדוכדכים למשקה. ומעדרים לחפור קברות בכל עיר."

לאור חזות זו, לא הפסיק לרגע להתריע על הנעשה ליהדות מזרח אירופה

---

*מובא בעקבות חנא שמערוק; פרץ מארקיש אץ לאנדאן גאלדענע קייט 116, נובמבר 1965 עמ' 34. הדו לכך נמצא גם בפואמה שלו "צייט" שהודפסה או בלונדון: "א טאג - בערלין, א נאכט - פאריז, או אטעם לאנדאן" (יום-בברלין, לילה-בפריז, נשימה בלונדון) דאס אידישע לעבען, לאנדאן, 1 (1925) אני מודה לידידי המנוח משה מורגנשטרן דל שהעיר את תשומת-ליבי לשיר זה, ולכל החומר הקשור בביקורו זה של מארקיש בלונדון המצוי בעתן זה. -

שהליטערארישע בלעטער" ראו עצמם כבטאנם. כבר בגיליון הראשון של היסוד, בנובמבר 1924, ביצד נושאים אקטואליים אחרים הנוגעים לעם ישראל וארץ ישראל, התריע: "המצב איום מאד. היהדות המפוזרת (...) מתנוונת על ארמת הסלבים ושוקעת. כלו לה חייו כל הקצין. המצב כה קשה, עד שזכרו הרוכלים בפולניה סוף כל סוף בארץ-ישראל". אבל עם כל הרדיקליות הציונית שלו, אין הוא כלל שמח על כך, להפך, הוא דואג למצבם האנושי של אנשים שהוטלו לתנאים לא צפויים וללא הכנה. הוא מקונן עליהם על שמתקעקעים שם "בבת אחת יסודות של מאות שנים התבצרות. ושל התאמה טבעית לאקלים, לשפה ומנהגי מולדת סלכית". אנשים נתלשים בבת אחת ונאלצים ללכת "בלי הכשרה ואידיאה ארצישראלית לפלשתינא" (שם).¹⁵

הוא גם נותן דעתו לספרות יידיש העוברת משבר בשל המצב. הוא מעריכה בשל היותה צמודה למציאות, גם כשזו עלובה: "אבסטרטוריאליזם". לכן, עם כל שלילת דרכם של סופרי יידיש, שאינם מורים לעם את הדרך היחידה, הדרך לציון, יוצא הוא נגד סופרים עבריים מתנשאים: "ואי לאינולידי-הרוח ה"הבראיסטים" המתנחמים להנאה במכה זו (...) צריך להכריז בבח על הרשע והטמטום בבקורת. על היחס המחפיר ליצירת ישראל החדה הכתובה בכ"ב אותיותינו ביידיש" (עמ' ז').

אבל הוא תוקף את היידישיסטים למיניהם, שיצרו תיאוריה, ש"אין צורך במולדת. במקום שהענו נמצאים שם היא המולדת. מאסון - להיות - אבסטרטוריאלי עשינו מושג: כך-צריך-להיות" ("סדנא דארעא", אדר תרפ"ה - פברואר 1925 עמ' א') וכך נולד המושג "זכויות לאומיות", הלוציניציה של "אבטוטומיה לאומית פרסונאלית", "עם עולם", "זועלטיכקייט" וכו', אך חס מלחזקיר מולדת "על כברת ארמח בגבולותיה" (שם עמ' ב').

הוא יוצא נגד העברת אוירת הגלות לארץ-ישראל, "אוירת המסחריות", שהוא מכנה "נאלעווקיס", על שם רחוב מסדר זעיר של וורשה היהודית. "ברחנו מתוך חוץ לא"י. טיפחנו אידיאה בדם. צמקנו מחלום גאולה. לאודיסא דפלשתינא לא התפללנו. וחזות נאלעווקיס על חוץ ים התיכון לא הלמנו. נאלעווקיס בא"י משמע, שאי אפשר להפטר מגלות, משום שבתוך תוכנו היא: חלק מן הגוף גלות זו... שאין לה אלהים בהחלט, בולעת את הכרך העברי הראשון, ההולך ונבנה בידי האוונגרד של הגרולטריון היהודי". (שם עמ' י', יג').

תוכחה זו עוררה, כמובן, את זעם היידישיסטים למיניהם, והם נאחזו במושג הזלזול של גרינברג "נאלעווקיס", כדי להפרע ממנו.

הם התעלמו כליל מהזדהותו עם ספרות יידיש בתור שכזו, כיצירה יהודית, שהודגשה במיוחד בסוף "סדנא דארעא". גרינברג, כמו"ל וכעורך, הצטרף שם למאמר הגנה על יידיש, של יהודה (גולדשטיין) געש נגד יעקב רבינוביץ ב"הדים". גרינברג כתב:

"מיום בואי לארץ-ישראל אני שומע מכת ידועה בהכרח זלזולים על יצירת ישראל ומשורריה באידיש, שגם שמי ביניהם. שתקתי גם כן בהכרח. זה כאב לי מאד. כי שייך אני בהרבה דם לספרות זו ולחוג משוררים אלו, הנדונים כאן שלא בפניהם. הפעם נדון פרץ האב. כולנו, הנאמנים ליצירת ישראל האחת בשתי השפות יודעים את האדם הבהיר האחד ששר בראש הגולים המדוכאים את הימנון ההתרוממות: מיר גרויסע, גרויסע אידן, שבת-יום-טוב-דיגע אידן את השיר הזה למדנו פרץ לשיר מתוך השפלה העממית... (שם עמ' ל', ל.ב).

קשה כמדומה לפרש זאת כולזול ב"נאלעווקיס", ביידיש. אבל מתברר, שאפשר. עובדה.

העלילה

פתח בכך יעקב מיזל, (חתום מ-ל.י.) בסקירתו על ה"סדן" (א-ב) ו"סדנא דארעא", שגרינברג שלח למערכת ה"ליטערארישע בלעטער", הוכחה שראה את חברי המערכת כבני פלוגתא אינטלקטואליים-פוליטיים, בוויכוח רציני וחרף.

לא כן, מתברר, ראו הם הדברים, כפי שמרמות כבר כותרת סקירתו של מיזל: "אורי צבי גרינבערג און אורי צבי גרינברג" (ל.ב. 1925.3.3 - פשע בכתיבת שמו בעברית ללא ה"ע"... והסקירה עצמה מצטיינת בלגלוג, על ש"החל לפתור כל קומפלקס בעיית ארץ ישראל". "זהכל בטון הנשכני של י.ת. ברנר", ובסילוף, על שכביכול משורר "מעפיסטא" - כלומר, המשורר היידי הגדול לפי תפיסתם עד עתה - הודיע "שלא יכתוב יותר ב'ארנון של הנאלעווקיס". על סמך קביעה מפוקפקת זו, אף שחוכרות "סדן" עמדו לרשותו, והוא ידע עברית, הצטרף להתקפה זו י.י. זינגר, חברו לשעבר. יחסו של זינגר לגרינברג כבר היה שלילי, בעקבות הדעות הציוניות הרדיקליות של זה האחרון. כפי שניתן לראות לעיל, אך נתווסף לזה גורם אישי. עם מנוסת גרינברג מפולין לברלין. בשל האשמתו בחילול הקודש: פגיעה בישו ומרים, נקרא זינגר למשטרה, כאחד מעורכי האלמגך "כאלאסטרע" (יחד עם מארקיש) בו הדיפס גרינברג חלק מן החומר הפוגע הזה, קטע "פון דער פאעמא"

"וועלט-בארג-אראפ" (ראה שם עמ, 17-20) במכתבו ל. אופטשו. *

קבל זינגר: "הן אתה יודע, כי מכינים משפט על חילול - האלוהות ב"כאלאסטרע". המחלל העיקרי, גרינברג, נעלם, מארקיש נעדר ואני לעת עתה הנאשם היחיד, אם כי שהי במרומים שאני קראתי זאת לראשונה במשרד השופט-החוקר. נאלצתי להפקיד ערבון, כדי שלא יכניסוני לחז-גדיא. הנה בעיה מטופשתו"

עתה, במאמר תחת הכותרת: "דער דיכטער א'נ'ם עיין און די שפראך פון די נאלעווקעס" (ל.ב. 1925.4.24) - "המשורר בלי העיין ולשון הנלעווקיס", התקיף בגסות ללא-תקדים את ה"סדנים" ואת גרינברג אישית. הוא מוצא אותם עלובים, גרפומניים, ללא שמץ של אמנות, ומלאי פטפוטים היסטריים-צעקניים של אדם חולה, "הנשבע באברהם אבינו, לא לכתוב בלשון הנאלעווקעס ומשגר גליונות בקורת למערכות לשון נאלעווקעס". לדעתו, גרינברג עשה זאת, כדי שידברו בו. הוא מלגלג אפילו על העיצוב הגרפי (גרינברג דאג לעיצובים גרפיים של פרסומיו; ל"סדן" העביר רישום של מארק שוורץ מן ה"אלבאטראס"), ומעוות ציטוטים משירת גרינברג, עד לכדי זיוף. לשיא הזעם הגיע לנוכח חרצפת גרינברג שכתב בפואמה "טור מלכא": "פרולטרים בישראל קראו לי להיות פייטנם..."

על כך מגיב זינגר: "לכל אדם הזכות להיות שוטה - אומר היינה - אם כי ישנם המשתמשים בה לרעה", כשהרמוז למי הכוונה אינו זקוק לפרשנות.

כאמור, היו כבר כאן גם גורמים אישיים (גרינברג גם לא הגיב לפגנת ראויטש אליו, בגלויה, בדבר אפשרות שיעזור לאחיו של זינגר, ל. באשעוויס-זינגר, לעלות ארצה) - אך עיקר העוקץ היה כמובן פוליטי, מה עוד, שגרינברג הירשה לעצמו לקנות את החלוצים "האוונגרד של הפרולטריון היהודי" (סדנא דארעא עמ' י, יג') - והוא חזר על כך רבות - תוך הדגשה, כי לא מדובר במעמד הפרולטרי בעלמא, אלא ב"חילות כבוש לאומי בעקב העבודה". בריכת ציונות ופרולטריון יחד הייתה פסולה בעיני סופרי יידיש. הנה, למשל, ב-1929 לאחר פרעות חברון, עזבה קבוצת סופרי יידיש: ליוויק, מ. בוריישא, אהרון לעיעלעס, ל. שפירא ואחרים את ה"פרייהייט" הקומוניסטי על שהודדה עם הפורעים, כמהפכנים אנטי-אימפריאליסטיים ומיסדים שבועון משלהם, "וואך". והנה, הם, שלא יכלו להשלים עם הצדקת שפיכת דם יהודי - אם כי גרסו, שציונות בתור שכזו ראויה למכה - לגלגו על החלוצים כפועלים:

* מצוטט בעקבות - נח גרוס: "די כאלאסטרע און י. זינגער", יידיש-וועלט, פאריו, מרץ 1964

"השמעו הם שם בפלשתינא, כי ישנו בעולם מן אדם כזה המכונה פועלז' (...)
החלוץ אינו פועל (... לעתים הוא אפילו "קומוניסט", החלוץ (... מקיים מצוות
הקומוניזם עם עצמו, ולעולם, שהעולם ידאג (... בפלשתינא אין פועלים". אם
דבר" קורא לעצמו "עתון פועלי ארץ ישראל" ואינו חושש שיחזקו ממנו, סימן,
שאין מי שיחזק". (ל. שפירא - וואך 1929.11.8). ודאי, י. י. זינגער לא החזיק
בדעות השמאלניות הרדיקליות של ל. שפירא, אבל, כמדומה, שגם הוא נפגע
מ"חוצפה" כזו - כפי שמעידה התקפתו הארסית הגסה והמסלפת.*

להתקפה הצטרפו גם במוסקבה ובניו-יורק. במוסקבה, מטעמים פוליטיים
טהורים, יצא נגדו משה ליטוואקאוו, "היהודי המלומד" של היבסקציה, איש
פועלי ציון שהפך לשונא הציונות והעברית: "אורי צבי גרינברג המיר בקלות
יתרה את ה"כאלאסטרע", היידישיזם המה-פ-כ-ני שלו, בשרביט פשיסטי של
הבראיום לוחמני בפלשתינא" (אין אונרו, מוסקווא 1926, כרך ב' עמ' 23-24).
בניו-יורק תקפו וישא לאנדוי, כעורך הירחון "דער אינזל", בטאון
ה"יונגע".

לאנדוי כינה את התקפתו "אן אומבארעכטיקטע אטאקע" (התקפה לא
מוצדקת), כי גרינברג אינו ראוי לתגובה. "ההתקפה שערך י. י. זינגר על א. צ.
גרינברג ב"ליטערארישע בלעטער" הפתיעה אותי, וכי מה מיוחד עשה כאן
גרינברג? הוא זילזל ביידישז' כאשר אדם יכול לזלזל בשפה בה יצר, אין זה
אי-כבוד לשפה, אלא למזלזל עצמו.

"הכל, מה שזינגר אומר אודות גרינברג הוא נכון. אבל כך בדיוק היה גם
לפני שנה או שנתיים, כאשר גרינברג והרעשן המהפכני (דער
רעוואלוציאנערער גראגער), פרץ מארקיש, הפכו עולמות. במה גרוע עתה
גרינברג מקודם, אין אני משיג כלל. אפילו בעת יחסו והערכתו הטובים ביותר
כלפי יידיש (...). יש לי הרגשה, שאצל סופר כזינגר, רברבן (יורה בולז-עצים -
פלאקן-שיסער) כגרינברג תמיד צריך היה לעורר גועל. כשם שנראה לי, כי
משורר כמלך ראוויטש לא צריך היה לסבול אפילו פיזית פסוידו-משורר
כפרץ מארקיש".

חושש הוא, שאילו תקף זינגר את גרינברג בזמן ה"כאלאסטרע", כפי

* ראוויטש, שרדק היה מקומוניזם, ולא רדק מהשקפות זינגער, קרא לבג, הצייר יוסל
ברגער, ולדימיר יוסף על שם לנין וסטלין... דבר המעיד על הלך המחשבה של היידישיסטים.
ראת: עמנואל בר-קדמא - "בק ברגר מדוץ לזרם" - 7 ימים, שבועון (מוסף ידיעות אודות)

א רעים כתב גרינברג... אותו דבר עשה פרץ מארקיש. שניהם הטילו הדאשמה על המהפכה הרוסית ועל אסונות היהודים. יתכן שזוהי הצטדקות, אבל בשום אופן לא צידוק (...) והתקפת זינגר על א. צ. גרינברג מראה לפחות דבר אחד טוב: שהפסיקו אצלו באחרונה לנהוג בדרך-ארץ כלפי נושאים מזעזעים. (דער אינזל גל' 1925.4.6).

ברור, גם לאנדוי לא התייחס למעשה לכתוב, אלא הצטרף פשוט להתקפות, לאו דווקא כיידישיסט גרידא, אלא גם כנציג אסכולה פיוטית מסיימת, זו של "היונגע", אשר עמדו תחת השפעת הסימבוליזם האירופאי, וביקשו להפריד את השירה מן החיים, דבר, שלא עלה בידם ורק סילקו את הקוראים. בעקבות הסימבוליזם הצרפתי המאוחר, בעיקר, ביקשו אמנות לשם אמנות:

"הנביא, המסוף, הפוליטיקאי - יש להם אילו מטרות רחוקות; אבל לעתים קרובות כהות. וחשבות תופסים אצלם הרבה פעמים את מקום המטרות.
 "רק אנו האסתטים, אין לנו מטרה ותכלית. וודאי לא חשבות. העץ .
 פורח - יפה הוא העץ יפה הירוק"

דובר אחר של הקבוצה, המשורר ראובן אייזלאנד, בהתחשב בטיב הספרות היהודית מן התנ"ך ועד שירת יידיש של ימיו, מצא לנכון להדגיש הציגוד המהותי בין נביא למשורר. הראשון נלחם למען משהו נתון מראש, האמן אינו מחויב כלפי כלום. היהדות טרם השתרורה מהשפעת הנביא, מבקשת תכלית. "האידיאה האחרונה: מהפכה עולמית, משיחיות" לכן, יוצא הוא נגד זה ובעיקר נגד "נעדר הרחציות ביותר מכל המפלצות הרחציות: היידישיזם" (שם עמ' 13-14).

תגובת גרינברג

גרינברג כמעט ולא הגיב על התקפות ארסיות אלו. במאמר, בן 5 עמודים כמעט, שענינו "ממפולת היהדות בפולין" (סדן ג, תמוז תרפ"ה, יוני 1925) הוא מסתפק בזעורה: "לא נעלבתי דיו מפלסטר שכתב י.ו.ו. בהיסטריקה ובקצף על הפוד" (...) שגרם לפתיחת פיו של זישע לאנדוי בניו-יורק". הוא מודיע כי לא הכזיש רשמית הסילופים, "כי איני רוצה ששמי יהיה כתוב באורגן הצ"ל, שהסיסמה שלו היא שנאת ציון, שאליה יבואו גם מגרפיה סרס ויאבלו את לחמדי" (שם). הוא עוד ימצא הדרך להביא האמת בפני הקורא היידי בפולין *

*ג. לאנדוי, פארן כבוד פון ווארט - למען כבוד תמלח - דער אינזל, ירוזן, גליק 1 פרץ

והסתפק בהסבר, כי "בשירת-מחאה אני נוגע ברוכלות ודרגונם של הרוכלים ואין המושג - ולא הכוון כלל וכלל - שפת היהודים ועאכו"כ לא שפת האם שלי, שבה השקעתי חיי ברנה ויצרתי ביתר התעמקות מ.י. זינגער חישע לאנדוי" (שם עמ' כ"ד).

עיקר דבריו במאמר הנ"ל הופנו למפולת יהודי פולין, שהישוב הארצישראלי לא עושה דבר לעזור להם, ולהתקפה על "ליטערארישע בלעטער" כביטאון "האכסטריטוריליסמוס הספרותי והאסמקלריה הנכונה למפולת המוחץ הישראלית בגלות פולין". הוא מצליף בפרזולוגיות ה"ליטערארישע בלעטער", בהפצת אשלויות על "אוטונומיה תרבותית", וכו', ובשנאתו לצייונות: "פלשתינא זו, שמתעה את הפאלקס-מאסן ואינה נותנת לישון" הם מתעלמים מן העובדה, כי "הספרות בידיש, שנוצרה בקושי על-ידי יהודים, וכמו כן התיאטרון, נחרבים בהחלט, ולא שדה יש ולא כרם, וילדיהם של כל חברי הליטעראטן פאראיין היודישיסטיים מדברים פולנית בהחלט ולא אידיש (...). ספרים אינם נמכרים". והוא שואל רטורית את היודישיסטיים מה"ליטערארישע בלעטער": "האם אין אתם רואים שם עין בעין את האסון הגדול? האם אין אתם רואים את הבאנקרוט העלוב לכל "האידיאולוגיות" של היוועלטליכקייט", אבטונומיה לאומית, השפה, הספר וכו'? האם אין אתם רואים את אימת-הסוף בפני ילדיכם הגדלים?" (שם עמ' כ"ב).

הם לא ראו, כי לא רצו לראות, גם כשהיה כתוב בכתביהם. באתם "ליטערארישע בלעטער" מן ה-1.1.1926 סיכם נחמן מייזל את מצב הספר היידי. ב-1921 הודפסו: 418 ספרים ב-1925: 243, ובמקום מהדורה של 2000 עד 5000, מהדורות 1925 אינן עוברות את ה-1000.

בנו של פרץ מארקיש, שמעון, מספר בזכרונותיו:

"למעשה, אנו, הילדים, גדלנו בהתבוללות של מאה אחוז. בבית לא דיברו יידיש (...) יידיש שמענו רק כשבאו יידיים לאבי, או קרובים מאוקראינה (...) שום חינוך יהודי לא קבלנו, בצורה כלשהי ..." וכו' (עמ' 24) ידעו שהם יהודים, כי נולדו יהודים ותו לא. רק בעת מלחמת העולם השנייה גברה תודעתו היהודית והוא ביקש ללמוד השפה. אביו הביא לו מורה (אליעזר פאדריאטשיק) ובכך נגמר העניין. הבן מוסיף:

מיותר לומר מה עוה היתה אהבת פרץ מארקיש ליידיש, אבל ממנו, מאבי, שמעתי לראשונה עברית - בהברתנו האשכנזית, כמובן.

* מ"מין פאטער פרץ מארקיש - אבי פרץ מארקיש, די גאלדענע קייט, 118, 47.1985

קראתי את ביאליק בתרגומו הרוסי של ז'בוטינסקי וסיפרתי זאת לאבי. הוא שאלני מה עשה עלי הרושם העז ביותר. עניתי - "בעיר התרגזה". נטל כרך שירת ביאליק מן המדף והחל לקרוא בקול, בקול רם. קרא ארוכות בהנאה בולטת יותר לעצמו מאשר לי, שלא הבנתי מלה... (עמ' 26).

והן אפשר להוסיף לרשימת בני משוררי יידיש אלה, גם הבנים של ליוויק, גלאטשטיין, הירשביין וכו', וגם בפולין שררה אותה מגמה: זניחת יידיש, מעבר לפולנית, למרות האנטישמיות האיזמהו

זאת לא ראו, אבל מרחוק נתנו דעתם על פתיחת האוניברסיטה העברית בירושלים - והפגינו נגד... "ה'בונד' המרושע וגם פועלי - ציון הצולעים ערכו אספות מחאה בפולין", כתב גרינברג¹⁶ ב'סדן' (ג' עמ' ב) וסופרי יידיש ממשיכים לשטוס "ציון ולשון-קודש (...). כאילו שתים אלה הן אסתנו ולא האבסטרטוריאליזם: הנאלעוויקס הרוזניים..." (שם עמ' כב-כג).

זה לא מנע מחברי פועלי-ציון למצוא כאן מקלט מן האנטישמיות וחוסר הפרנסה בפולין. ותוך כדי כך להפיץ את תורתם בארץ-ישראל, אליה הגיעו בעל-כורחם, כדברי גרינברג שם.

ב-15 בנובמבר 1925 שאל ד. בן-גוריון מעל דפי 'דבר' "שאלה גלויה. אתם המתקראים מפלגת פועלי ארץ-ישראל פועלי-ציון, מה ביניכם ובין פק'פז (פאלעסטינעזישע קאמוניסטישע פארטיי - גם הם נגד עליה והתישבות יהודית...)" כמובן שנלחמו גם למען יידיש, כאילו זו בעיה תרבותית עקרונית, ללא קשר למאבקם הפוליטי בציונות, למרות שמם "פועלי ציון"...

בימים ההם ביקר בארץ הסופר היידי אלטר קציונה, ידיד אישי של גרינברג, מתרגם שווצינקו, מאוקראינית, שלימים נרצח על-ידי אוקראינים. הם הירבו לטייל, כשגרינברג מראה לו בהתלהבות ההישגים שהושגו כבר בבניין הארץ. קאציונה הודה - במאמר שיצוטט להלן - בכנות עמדת יידו, אך לא הושפע ממנו. להפך, הוא ניסה להפיץ כאן את עמדתו - הקומוניסטית, למעשה. אומנם מוכן היה להשלים עם התרבות העברית, אבל ביקש שתהיה אוניברסלית, וכמובן, שיש לטפח היידיש. במאמרו ב'דבר': "דעה מופלאה על עניין פשוט" (1925.11.6) על תאטרון "הבימה". קציונה טען כי "דווקא משום שהוא תיאטרון בלשון הנביאים יש לו יעוד אשר התיאטרון האירופאי (...). קטן משאתר". הוא צריך לקום בירושלים, "בעיר החלומות האנושיים הנצחיים", אבל לא בעברית המדוברת.

אצלכם הרי זו שפה מהלכת בשוק. ואולם משקלה התיאטרלי הוא בקדושתה. התיאטרון העברי אסור לו שיהיה לאומי! כשם שהדת שלנו

נחשבה לקצין האנושות כולה, כן גם התאיסרון העברי שלנו צריך לחיות
 דראשון אשר יעלה את המסורתין האנושי הגדול בלשון העברית (...) הלשון
 העברית כאילו נוצרה מלכתחילה לשם כך.

קאציזנה גם עמד לנאום בידיש מטעם פועלי-ציון - אך נאומו נמנע.
 וגרינברג הסביר הסיבה לכך, במאמרו: "פינה לידיש או מחותרת" (דבר
 1925.11.24). "ספרות ישראל בידיש בשר מבשרי הוא. השקעתי בה עשרים
 ושמונה שנות רינה, את כל הכאב והזהרתלהבות". לכן יש לו רשות לדבר על
 ספרות זו לא פחות מאלה ששמו עצמם לאפטרופסיה. אלה שדורשים יידיש
 בארץ ישראל, ענינם לא כל כך אהבת יידיש כשנאת עברית והמפעל הציוני
 "מחותרת תחת המוסד של האבסונומיה הלאומית שלנו בארץ. זוהי עובדה
 בולטת". והוא ממשיך:

ואנכי, משורר ישראל בידיש, מוכרח לחמנא בארץ-ישראל, ולא לחקריא
 בשפת ימרותי לא משום שאטורות מן הדין, אלא משום שדאלמנטים האנטי
 ארצי-ישראליים מצלים סגולה יקרה זו לשם ענין מפלגתם שהוא בניגוד
 חותר לארצי-ישראליות - התכלית, שאחד מיסודותיה היא הדייאת השפה
 העברית והכנסת נבטים מחדש במסגרת העתיקה. תכליתנו הרי היא המעבר
 לעבריות הגזעית, כי הרי רק בה אנו מוצאים גם את השטר העתיק שבו כתוב
 שארץ-ישראל שלנו היא - שירושלים - ירושלים היא. וכו'. בפולין הם אינם
 עושים כלום למען היידיש השוקעת, ואילו בארץ הם הופכים אותה לנס ודגל
 - נגד הציונות, למעשה.

והוא מסיים את מאמרו: "ודאי שיש רשות לאהוב יידיש ולנצור על רבוש
 - הביטויים כעל דבר הכי יקר וקדוש. אני בכל אופן מרגיש כך בכל חושי. אבל
 אסור לחתור בפועל נגד ביסוסה והעמקתה של עבריותנו הגזעית המותנה על
 פי חזונו הארצישראלי ושהיא עכשיו היסוד העיקרי של האבסונומיה
 הלאומית שלנו בארץ.

יידיש אינה הפקר ואיננה אמצעי זול לסינוור מפלגתי."

תגובת קאציזנה לא אחרה לבוא. כבר ב-1.1.1926 פרסם ב"ליטערארישע
 בלעטער" "אן אפענער בריוו צו אורי צבי גרינבערג אין ארץ-ישראל" - "מכתב
 גלוי לאורי צבי גרינברג בארץ ישראל".

הוא מתאר את התלהבותו הכנה של גרינברג מכל הישג בארץ,
 מאהבתו את אדמת ארץ-ישראל כפשוטה ו"אין שנינו מבקשים את רעת העם.
 אבל למען האמת: אין אנו מעיסה אחת עמך ועם החברים הסופרים" (ביאליק, ז.
 אנכי, רחל פייגנברג, ד. האפשטיין - שעוד היה בארץ בעת ביקור קאציזנע) -

באטמוספירה הביתית האשלייתית הארצי-ישראלית, שלמענה מאלתר ביאליק דיתרמבים ואנכי רוקד על הגג ורחל פייגנברג מעבירה (הכונה לדרישתה לתרגם מעברית לידיש ולהפך ש.ל.) - ואתה עומד על המשמר וועם - באטמוספירה זו לא הייתי מחויק מעמד זמן רב. חקקה אותי הגלות שבגלות. הייתי בגלות אצל יהודים. הוא מודה, כי הוא יכול להבין, ש"סופר יהודי נאחז בשתי ידיו באשליה של פינה יהודית עצמאית סוף-סוף...", אבל "הנה אהבה זו לפיסת קרקע גאולה, הנה אשליה זו של קרקע עצמאית מתחת לרגליים - היא עשתה מספר סופרים יהודיים לשיכורי או חולי ארץ-ישראל", ועל ידי כך, שוכחים הם את כל העולם...

מן הלאו משתמע הזן - הוא אינו שוכח את העולם, אינו יכול לחיות בארץ יהודית, ה"וועלטליכקייט" עומדת מעל לכל.

גרינברג, לעומת זאת, כפי שכבר הוצג, גרס ההפך: התכנסות לתוך טריטוריה-ארץ-ישראל, ודאגה ללאום היהודי, ולא ל"וועלטליכקייט", המובילה למעשה לחיסול התרבות היהודית, להתבוללות, ומתעלמת מן המצוקה הקיימת, וההשמדה שבורך. כבר ב"אלבאטראט" האחרון, במאמר המסכם "ביים שלוס" גרס, כי המהפכה הקומוניסטית ברוסיה, פירושו מבחינה יהודית: להיעלם - "אבל אני איני רוצה להעלם". הוא רצה שילדיו ידעו לקרוא והתנ"ך העברי¹⁷ וכו'. וכדרכו, גרינברג לא נלאה מלחזור על מה שהוא חזה, על מה שתבע. במקרה דנן - בנושא יידיש ו"וועלטליכקייט".

ב-1926.10.14 פירסם ב"דבר" מאמר: "מהתם להכא", ובו נאמר בין היתר: "חברי המשוררים ביידיש הלכו למוסקבה ל"עמעס" הגיית והכתיב העברי אינו אלא בהקפה. הם יוצקים שם צקון נפשם שכחי מקורם הירושלמי. ואנכי הלכתי ירושלימה: לאמת היהודית". גרינברג מעמת כאן ה"עמעס" הייבסקי עם ה"אמת" היהודית, שהרי עצם זניחת הכתיב העברי של המלים העבריות ביידיש - "אמת", היה צעד ראשון להתבוללות.

ומתברר, שכבר אז, המציאות היתה כדבריו. פרץ מארקיש כתב ממוסקבה לראוויטש בוורשה, במכתב מן 1927.1.8, לאחר הכעת התלהבות מן המהפכה, על אף אכזריותה: "באשר לידיש המעשה הוא כך: 99% של "כלל ישראל" רוצים להיפטר מזה. להיות כמו אינם. האחו הנותר של "שורש ישראל" הוא כאות-הקלון האדום ליהודי בריה"מ. יידיש מגעת לשלב של כת (...) מעט היידישקייט שלנו עוד מבוססת על "העם ארצות" (מ. ראוויטש: ספר מעשיות חיי, עמ' 543). המצב בפולין ובארה"ב, טרם הגיע או לנקודה זו, אבל בעיקרם, כפי שידוע עתה, נכונים היו דברי גרינברג הנ"ל: "וילדיהם של כל חברי הליטעראטין-פאריין היידישיסטיים (נא לשים לב לצורה הדקדוקית

הלגלגנית "יודישיסטיים" מדברים פולנית בהחלט ולא אידיש (...) ספרים אינם נמכרים".

זה לא מנע מחוגי היידישיסטיים, השמאל, לשים עצמם אפוטרופוסים על היידיש ו"לראות" את פריחת תרבות, לשון וספרות יידיש, כשלמעשה - כפי שניתן לראות גם מדברי מארקיש, או ראוויטש, שהטיף בגלוי להתבוללות דרך יידיש, הם ידעו שהמצב הוא הפוך, שיידיש שוקעת, בשל ה"וועלטליכקייט"...

עתה, מודים יידישיסטיים "מתקדמים" כאירווינג האו ואליעזר גרינברג, דומיהם, כי לו הצליחה מגמת החילון "להשתלט לגמרי על חיי יהדות מזרח אירופה (...) ספק אם ספרות יידיש (...) היתה מתפתחת ושורדת

(A Treasury of Yiddish Poetry N.Y. 1976, p.11) וגם מוסיפים, כיום אנו יודעים שעצם קיומה (יידישקייט) כתרבות יהודית חילונית, כ"וועלטליכקייט" - ש.ל.) כלל לא היה מובטח, כלומר, עצם טיבה עשה את השרדותה בעייתית. רק הדרכים בהן היא הושמדה למעשה - על ידי המעשים הברוטליים של הנאציזם והסטליניזם, (ולא ח"ח הקומוניזם... ש.ל.) וכן אדיבות ההתבוללות האמריקנית - אי-אפשר היה לחזות". (שם עמ' 12).

פשעו של גרינברג היה איפוא, שלא חי ב"עכשיו", שכן חזה והזהיר, שזה יקרה, גם בלי הנאציזם והסטליניזם-קומוניזם כי זה מוכרח לקרות, בשל עצם טיבה של ה"וועלטליכקייט" האכסטריטוריאלית.

זה היה טלע המחלוקת, ולא אהבת יידיש או שנאתה, כביכול.

עמדתו העניינית של גרינברג לידיש:

גרינברג כיבד, וכנראה אהב את לשון יידיש לא פחות מתוקפיו, אבל הוא נלחם ב"יידישיזם" כאידיאולוגיה אנטי-ציונית.

שגרינברג כיבד לשון יידיש ואת ספרותה אפשר לראות ממעשיו באותם הימים.

במאי 1927 ביקרו בארץ-ישראל שלום אש ופרץ הירשביין, ונערכה להם קבלת פנים מטעם אגודת הסופרים העבריים. קבוצת סופרים, שכללה את א. שלונסקי, א. שטיינמן, יעקב רבינוביץ, י. למדן ואשר ברש, התנגדה לכך; ראתה בכך ויתור ליידיש "אנו רואים את הפורענות הזו של דו-לשוניות כראות שחפת המכרסמת את ריאות האומה. אנו רוצים שהנשמה הישראלית תהיה 18 עברית שלמה, בשתי הריאות". כדברי שלונסקי.¹⁸

גרינברג, יחד עם ביאליק, חייב את קבלת-הפנים, בראותו בהם סופרי ישראל ביידיש, כיוצא מדבריו באותה קבלת-פנים "יקרתם לי מאד אתם

גדולים בספרות ישראל בידיש, הכותבים גם כן באותן כ"ב האותיות הארצישראליות...

כל הדרכים מובילות לא לרומא, כי עם ירושלימה, וירושלימה הגעתם בהכרח. זוהי הדרך הטופית, המחזירה לנקודת-הפלא ששמה ירושלים" (הארץ 1927.5.4). כלומר, לא לשון יידיש הייתה שנואה עליו, כפי שהציגו חבריו היידישיסטים, אלא האבסטרקטוריאליזם, שהובילה, למעשה לרומא."

הוכחה נוספת לכך, אם נחצה עוד, היא הצטרפותו לתביעה להקים קתדרה לידיש באוניברסיטה הירושלמית, שיידישיסטים בוורשה הפגינו נגד עצם הקמתה, דבר שכה קומם את גרינברג. בסוף שנת 1927 ותחילת 1928 התנהל ויכוח, אם להקים קתדרה לידיש באוניברסיטה העברית. גרינברג היה בין המחייבים, דווקא בתור "עברי ציוני" כלשון מכתבו לנגיד האוניברסיטה י.ל. מגנס, הניתן כאן:

ירשני, אדוני החשוב מאד, להביע בכתב את הצטרפותי להוגי הרעיון ביסוד קתדרה באוניברסיטה הירושלמית. לאו דווקא בתור מי שנמנה לאחד ממשוררי-הבחרות שבשירה היידישית בגולה, אלא דווקא בתור עברי ציוני, המשיג שבמשמעות, רעיון הרכוז הטריטוריאלי בארץ-ישראל מותנה למפרע דרכו המסוים של כל נכסי תפוצות - והרוח העממית בישראל, אגב פרוצט המעבר שלנו מיחודיות גלותית לעבריות ממלכתית (מתוך: א.צ. גרינברג במלאת לו שמונים - קטלוג התערוכה בעריכת ח. חבר - ירושלים תשל"ז עמ' 66-69).

ברור, כמדומה, כי לא מדובר כאן בסנטימנט, שגם הוא היה סותר את שנאתו, כביכול, ל"לשון נאלעווקיס", אלא בתפיסה תרבותית-לאומית מעמיקה, שאינה מוכנה לוותר על נכס ספרותי יהודי כלשהו, בלא הבדל הלשון בה נוצר. טריטוריאליזם, בתפיסת גרינברג, אינה מושג פיסיו-ארצי גרידא, אם כי כבדת הקרקע - ארץ-ישראל - הוא היסוד, אלא גם ריכוז תרבותי של נכסי עם ישראל לדורותיו ולשונותיו, כדי לשמר הראוי שימור, ולהפעיל הנוף בזמן ובמקום. וזה, למעשה, שקומם את היידישיסטים, אשר שללו הריכוז הטריטוריאלי והתרבותי כאחת, שחתרו ללא-מודע ובמודע להתבוללות.

ציר הוויכוח

שאכן כך הדבר, אפשר לראות מדברים המפורשים של מ. ראוויטש, ידידו של גרינברג אגב ויכוח עמו - וראוויטש לא היה בודד בעמדתו זו, אם כי הכן ביותר, שאמר ברורות במה העניין. והרי לא מדובר כאן בהצהרה, או

בקביעה והתנהגות של אדם במשטר טוטליטרי כבמקרה של מארקיש, העלולה להיות כפויה, מתחזה.

נראה, שדרך ההתקפות הברוטליות על גרינברג וסילופי דבריו, חבריו קראו את מאמריו ו"נפגעו" מהם. לעתים יש תחושה, כאילו דבריו שימשו כמאיץ בתחום הרעיוני. כוונה ההרגשה עם קריאת ארבעה מאמרי ראוויטש ב"ליטערארישע בלעטער", תחת הכותרת: "די אידעע וואס פעלט-ארום וועלכער אקס דרייט זיך די יידישע ליטעראטור?" (האידיאה החסרה - סביב איזה ציר סובבת ספרות יידיש?).

במאמר הראשון (1926.10.22) הוא, קובע שפעם הייתה וורשה הצידי המרכזי, אבל עתה כבר לא. "כי למה נרמה את עצמנו. ספרויות סובבות סביב צירי אידיאות גדולות, או סביב צירי דמויות גדולות". וזה כבר אין למצוא בוורשה. "וורשה היא בית פושט-רגל, ממנו נמלט בעל הבית".

במאמר השני (1926.10.29) הוא ביטל גם האפשרות של ניו-יורק כמרכז ספרות יידיש, למרות, שלדעתו, כמעט ואין סופר יידיש אשר לא חלם להגיע לשם. לספרות יידיש בארה"ב "אין טעם" (קין זי).

במאמרו האחרון (1926.12.10) מספר ראוויטש, כי בביקורו עם ליוויק על קברו של י.ל. פרץ, בוורשה, שאל אותו אם היה רוצה להקבר שם. ליוויק השיב בשלילה, בהוסיפו: "יש לי הרגשה אפלה, שכאן הכל כבר מת...". אז שאל אותו היכן היה רוצה לחיות, ולא קיבל תשובה. אז פנה, לליוויק, אופאטשו, מארקיש, י. זי זינגר ושאל אותם ל"אני מאמין" של כתיבתם. ליוויק היה היחיד שהשיב, כי בכלל לא נחוץ כזה. הוא ביקש נקודה שתמצה את מהות ההיסטוריה היהודית, אבל לא מצא אותה - לא בתל-אביב (וזהי לשון ראוויטש, נראה חשוד שלא הזכירה ירושלים, אך גם יתכן כי ליוויק באמת "שכח" אותה, כדי שלא תחייב אותו), לא בברה"מ לאחר שבביקורו שם חש כי אין בה אפשרות לקיום ספרות יידיש. אך זה לא הביאו להנתק מן הקומוניסטים. כי גם כשעזב את בטאנום: "פרייהייט", בעקבות הזדהות עם פורעי חברון, ב-1929, לא עזב את רעיונותיהם. בשבועון "זואך" (1929.10.4), שהוא וחבריו לפרישה ייסדו וערכו, הצטער אהרון לעיעלעס על הדם היהודי שנשפך בחברון, אבל, גרס, שעקרונות זה מגיע לציונות, על הדחקותה לארץ ערבית.¹⁹

כדאי לשים לב, שראוויטש, ובמידה מסוימת גם ליוויק, חגים סביב ציר ייחודי שהציב גרינברג, ולמעשה מאשרים בעקיפין צדקת דבריו: שתרבות יידיש מתמוטטת, ושאינן להם נקודת משען, כתוצאה מן האכסטריטוריאליזם.

ואומנם, ראויטש מודה, כי עובדת אי-ידיעת לייוויק, היכן היה רוצה לחקבר או לחיות וכו', מהווה "הוכחה נוספת, כי נקודת-הכובד של ספרות יידיש מרחפת, ולשום משורר יידי אין חסבר לכך". ונהיה לו ברור

כי ספרות שאין לה מרכז חייבת לחפש המרכז שלה דווקא בחצונו-מרכז. וזו מצוקה אבל מצוקה מלמדת, מצוקה מראה הדרך. על הספרות היידיה ללמוד ממצוקה זו. הכל בספרות העולם חולך בדרך של השתדירות מלאומיות (דענאציאנליזירונג) הכל מחפשים את האדם, את פנימיותו, החופשית מן הלבוש, ולאומיות היא לבוש ותו לא. ובדיוש זה של הגרעין האנושי גם טמון המובן העמוק של האקספרסיוניזם, המבקש הפנימיות העמוקה ביותר, שאינה יכולה לחיות על פי לאום וגם לא לאומית (נאציאנאל... נאציאנאליסטיים). אני מדבר, כמובן, אודות האקספרסיוניזם האמיתי והטוב ביותר, שאינו צורה שנתבלתה, אלא מתחילה ופורחת.

אקספרסיוניזם לאומי הוא אבסורד. אקספרסיוניזם אוניברסלי הוא תופעה טבעית.

אתם מדברים על שליחות ספרות יידיש? וכי היכן תמצא שליחות יפה יותר לספרות, מלחיות הראשונה, שתשתחרר כליל מלאומיות? ואיזו ספרות בעולם מסוגלת לכך יותר מחיידית?

אמרו לי, וכי יש כיום מלה יפה יותר עבור ספרות, מן המלה: שמד. אורי צבי גרינברג נתלעלע מתל-אביב, וראו מה נחיה ממנו...

ראויטש חושש שמא לייוויק נתלעלע מעירית איהומן, עיר הולדתו, במלך מינסק, מי יודע... (ל.ב. 1926.12.10).

לאוניברסום דרך לאנושות?

ברור, כמדומה, שלרצונו או שלא רצונו, במודע או שלא-במודע, ראויטש מתווכח עם גרינברג, לא רק בשל ההתקפה הלגלגנית עליו. זהו ויכוח עם שירת גרינברג מימי ה"אלבאטראס", בה שר הוא על האדם בתור שכוה:

"אדם, אורי צבי, או איוון, או מוסטפה (...)/ אדם, שגופו כה נכאב הוא²⁰, שר על האדם כיצור קיומי, הזר בעולם: "האדם הוא בודד והעולם ביתו אינו / והכל - גורם לאי-מנוחתו. כזה גורלו" (שם עמ' 16).

ואומנם, שירה זו נתקשרה עם "האקספרסיוניזם האוניברסלי", אם להשתמש במונח של ראויטש, כשהכוונה לאקספרסיוניזם האקסטטי קומוניסטי - מן המושג קומוניה בפולחן הנצרי - "אשר בשבעים לשון הרז-חילדו אותו בדם ולשד-העצם", כדברי גרינברג ב"פראקלאמירונג"

ב"אלבאטראט" הראשון. אקספרסיוניזם זה אומנם העמיד במרכזו את האדם; המלים השכיחות ביותר בו הן "אדם, עולם, את, אלוהים" (...). כי האדם הוא למעשה כל נקודת המוצא, המרכז ו"המטרה" של שירה זו; והיא זועקת כהצלפה, לאלהים ולטוב, לאהבה ולחברותא כפי שכתב קורט פינתוס במבוא ל-Menschheitsdämmerung, אנתולוגית השירה האקספרסיוניסטית המפורסמת ביותר שבעריכתו, משנת 1920. Der mensch ist gut - קבע פרנץ וורפל. והנה, שירת גרינברג עברה, כביכול, ל"אקספרסיוניזם לאומי", וזהו אבסורד, לדעת ראויטש.

לא כן סבר גרינברג. לידו, העם היהודי, הוא עם-האקספרסיוניזם במלוא מובן המלה, "כי גופנו פרוע מאד, הוא חומר-של-סימבולים נודד. (...) הפה הישראלי דומה יותר לפצע (...) יש בתי-כלא עבים בזכרונותינו, גרדומים ושריפות; זעקה גדולה ומרה - גן־עליית משיחים בנגוהות ונפילתם כזוכית אל סלע לפני הקטיגור של האומה..." (כלפי תשעים ותשעה - ת"א תרפ"ח עמ' 1).

המושג "אקספרסיוניזם" עשוי לציין, ביטוי מודגש, עו, הן של אמונה עזה והן של משברים רוחניים-חברתיים עמוקים, שהופיע לאורך כל ההיסטוריה האנושית; או זרם באמנות של תחילת המאה העשרים, גרמני בעיקר, שגם הוא בא לבטא תחושת משבר, במקרה דין בתרבות האירופאית, ובחלקו גם אמונה בעתיד דומיננטי-אוניברסליסטי. ראויטש, מתקשר בדבריו לאקספרסיוניזם במובן השני. והיות וב-1926, זמן המאמר, הזרם הזה כבר גסט, עקרונות המוסר האנרכיסטי-הומני כבר נתגלו כאשליתיים, ומשום כך ערך כל הזרם - כולל האסתטיקה שלו, הצורות המעוותות, וכ" - נמצא כבר בירידה, לכן מדגיש ראויטש, כי ענינו ב"אקספרסיוניזם האמיתי הטוב ביותר, שאינו צורה שנתבלתה, אלא מתחילה ופורחת". כלומר: ענינו במהות מוסר האקספרסיוניזם כתופעה על-זמנית, הצצה ועולה תמיד מחדש. ואומנם, גרינברג, שהיה למעשה הרבה יותר קרוב לזרם זה מראויטש, תפס באמת את האקספרסיוניזם כביטוי האדם המזועזע ממשברים תרבותיים-חברתיים. אבל דווקא משום כך הוא כה מתאים לבטא את היהודי בהיסטוריה, בעיקר במאה זו.

כי אני הצער הכח ומזל הדם של האדם בעולם.²¹

וכל הבוכה אי בעולם - עקן בקיינו בתוך בקיו וכל הכאב הנוקב עצב -
חוד המכאוב בו: היהודי.²²

היהודי, אליבא דגרינברג, הוא גלום האדם הסובל בעולם. כבר קביעתו

"זרי יש בודאי סיבה, שאדם קם וזותך שפת-אם מן הלשון ומתחיל "משום מה
 "בשפת-דם משוקעה של הגזע" (כלפי תשעים ותשעה עמ' ג') היא תשובה
 בוויכוח של סופרי יידיש עמו.

והדבר גלוי לגמרי, גם אם לא מוזכר שמו של ראויטש, כשאמר:

זנה בספרות היהודית הגיעו (...) לקוטב השאלה: מהו הציר שעליו
 מסתובבת הספרות היידי, מהו המרכז שלה? והשיב לעצמו השואל באורגן
 האבסטרקטוראליסטים ב"ליטערארישע בלעטער": המרכז - לא ורשה, לא
 מוסקבה, לא ניו-יורק. מכיון שאין מרכז קרקע לאומה יהודית זו, הרי
 תבלימה, ה"אין מרכז" - זוהי האידיות, והמסקנה א"כ: "גברח מן הקרקע"
 נעשה לבני אור עולמי... זהו מומנט טרגי-קומי, כמוכן (...) אנו
 הארצישראלים יודעים היטב את המרכז הירושלמי, שכן אנו חיים עליו בגוף
 ובנפש (...) מציאותנו במרכז הקרקע העברי מצילה אותנו ממומנט טרגי-קומי
 שכזה... שהיא אפשרי רק בגולה, ומחייב אותנו להיות קרקעיים (שם, שם).

והוא מסביר, כי ספרות ללא אידיאה וללא קרקע, אינה יכולה להתקיים,
 גם אם יש בה כשרונות גדולים, כפי שאומנם מצויים בספרות יידיש. במקרה
 כזה, הכשרונות, "מתלקחים אלו כאבוקות, אבל נהיים ברבות הימים, בהכרח
 תנאי האקלים שבאבסטרקטוראליות מקוללת לנרות-שעוה תפילתיים - על
 שטח "עולמי" רחב מאד...". באופן כזה יידיש נהפכה למעין "פולחן
 לאידיאלזמוס לשוני-ספרותי לשמו" בתוספת פולקלור העיירה, כלומר
 ל"אידישיזם" כאידיאלוגיה. ואז מגיע הוא למסקנות ראויטש הנ"ל, וגרינברג
 עושה מהן פרפרזה לגלגית - סרקסטית:

"היות" והשפה שפת-אם היא, יקרה, ואיננה "זרדגון", כדעת הבראיסטים:
 "היות" שאין מולדת יהודית, הרי "כל העולם" הוא המולדת - והמולדת
 העולמית תנאים משובשים לה;

"היות" שאין צורך בקרקע כלל, משום שבדיעבד אין;

"היות" שכך הם התנאים ואין צורך לשנותם; ... "וכו' וכו' (שם עמ' כ"ב).

ובכל זאת עדיין יש לו הכבוד לספרות יידיש, כי היא צמודה למציאות,
 אם כי טרגית-גלותית, יותר מאשר הספרות הארצישראלית שאינה נצמדת
 למציאות החלוצית.

שוב, איפוא, לא שנאת היידיש ושלילתה מתוך עמדה ציונית, אלא חיזוי
 גורלה, למרות חיבתו האישית אליה. שנאת, רק נגד האנטיציוניות העיוורת
 של סופרי יידיש.

ולמען הדיוק, גרינברג מעולם לא ויתר על מה שראויטש מכנה "דאקספרסיוניזם האוניברסלי", שעניינו האדם באשר הוא אדם, אם כיצור קיומי ואם כיצור חברתי. זה ניתן לראות לא רק בחלק הראשון של "אימה גדולה ויחודי, שנכתב עוד באירופה, ולא רק ב"אנקריאון על קוטב העצבוך" (1928), אלא גם בשירתו שלאחר הכחדת יהדות אירופה, כמו שירי "מן ספר המלחמות בגויים" (מאזנים, פברואר, 1960) שנכתבו ב-1940 סמוך להימלטות גרינברג מפולין, בהם מקונן הוא על חייל שנהרג בעת כתיבת מכתב לאימה או שיריו בשנתן ירושלים 1970: לאשר קוראים פסולת החברה, אני עובר מדרכות וסיפים ורואה שם פסולתם.

... ואף שאיני מסב בעד הקעקן במסיבם.

אך אדם אויזם אני שלא שכחתי מקור נפשם וליבם.²³

אומנם, שירה זו לא יכלה להיות לפני עיני ראויטש, אבל שירי "הגברות העולה" (1926) היו לפניהם, ובהם הרי ישנו השיר "הברית",²⁴ שיר בו נפרד גרינברג מרעיו לאקספרסיוניזם "נפוצי שבעים אומות", אתם היה בברית, משום ש"ברית" זו לא קיימת יותר - כאמור: אשליה החברותא האקספרסיוניסטית כבר התנפצה.

אי ידיעה מתוך שנאה

אלא, שראויטש לא רצה לדעת מזה, ברח מן המפנה הלאומני באירופה וקבע, פשוט, שהולכים ל"דענאציאליזירונג", שהכל מחפשים את האדם... יתר על כן, ספק רב אם ראויטש בכלל קרא את שירת גרינברג העברית - הוא התקשה בעברית, וקשה לדעת אם הבין בה כראוי, כעדוהו המובאת לעיל מ"די וואג" מאוגוסט 1922.

הוא חזר על כך, בנוסח שונה במקצת ב-1936 (ב"מיין לעקסיקאן עמ' 58), כשמדובר בשירת אצ"ג ממש: "אעריכו כמשורר (בזכות העבר, כמוכן) אף כי איני מבינו כיום בגלל שלוש סיבות: ראשית - משום היותו רביזיוניסט, שנית - סתם איני מבינו עוד, שלישית - איני מבין העברית שלך".

בכל זאת לא מנע ממנו, כמסתבר, להעריך את שירתו... יוצא, שלמעשה נעדרה כל כנות אינטלקטואלית מפולמוס ראויטש עם גרינברג, כשהוא שם עצמו אפוסטרופוס על יידיש. במקרה שלו, בהחלט נכון אבחוניו של גרינברג את ספרות יידיש כ"פולחן לאידיאליזמוס לשוני-ספרותי לשמר, כתוצאה מ"התרוקנות - מכל - תכלית בהתרוונות ללא קוטב מולדת" (כלפי תשעים ותשעה עמ' כ"ב). כי את ראויטש לא ענין העם היהודי, התרבות היהודית, אלא התתבוללות... באמצעות יידיש. אינסטינקטיבית חש, כנראה, שעברית

ותשעה עמ' כ"ב). כי את ראויטש לא ענין העם היהודי, התרבות היהודית, אלא ההתבוללות... באמצעות יידיש. אינסטינקטיבית חש, כנראה, שעברית מקשרת מדי להיסטוריה, ליהדות כתופעה רוחנית היסטורית, וכדת, כמובן. ואילו הוא ביקש ההתבוללות, לא רק בידי וואג' ב-1922, שעוד אפשרית היתה אשליית האוניברסליזם, אלא גם ב-1939:

"יהדות (יידישקייט) היא לפי חברתי העמוקה ביותר לא מטרה כשלעצמה, אלא אמצעי למטרה, וכלל לא מטרה יהודית, כי אם כלל-אנושית. כך אני מבין את הנביאים, וכך אני מבין את האלוחים שלהם, אלוחינו, אלהי ישראל".*

"איני יהודי מתוך עיקרון. יהדות היא תופעה של מעבר". לכן מוכן הוא "להשלים גם עם השתמדות דתית", כי זה אולי "מביא אותנו יותר קרוב למטרת שמד - אוניברסלי" (שם עמ' 41).

יוצא שמלחמתו בגרינברג לא היתה למעשה למען יידיש ויידישקייט, אפילו כתפיסת ה"רשמית" של היידישיסטים, כי אם למען הקלת ההתבוללות, והיידיש היתה רק איצטלת.

עובדה היא, שגם היידישיזם שלא שאף במודע להתבוללות הוביל אליה למעשה: דור שני של יידיש כצורת חיים יהודית מקיפה אינו בנמצא. ובכל זאת לא הירפו מגרינברג.

בסוף שנת 1932 הגיע גרינברג לביקור בפולין, ועתוני ה"בונד" ראגדת-ישראל" - שתי התנועות האנטי-ציוניות - שוב העלו את האשמת התבטאותו, כביכול, "נבזה" דיקער זשארנוך (זרגון נבזה) - במרכאות, בבחינת ציטטה, והעניין, כמסתבר, העסיק את חוגי ספרות היידיש בורשה.

ב-1 בינואר 1933 חופיע ב"ליטערארישע בלעטער" ראיון עמו (א. ב.: א. שמועס מיט אורי צבי גרינבערג) - בו הבחיר, כי משך עשר שנות העדרותו מורשה, וכתיבתו העברית לא זנח את עינו בספרות יידיש. "קראתי הכל שחופיע בפולין ובאמריקה, התענינתי ביצירה היידיית ברוסיה (...). אני מתענין בכל זה כבשלי, וזה מובן מעצמו. יש לי חלק בודה". הבעיה אינה הלשון, אלא הכיוון האידיאולוגי. עם לייוויק הוא מסוגל למצוא שפה משותפת.

אנו גזע בן כך וכך שנים. נשארנו עם כל התכונות המציגות גזע, שאינן אובדות, ובלטות תמיד, גם אם יופיעו בלבושים לשוניים שונים. אחד כיהודה

*ראויטש: איינעמס יידישע מחשבות אין צוואנסטיקסטן יארזונדערט - עטייע, בענגס-אירעט

הלוי - כפי שהוא במחותו השירית - האם יהיה שונה ממשורר יידיש כמידתו, לא היה כזה קול אחד בוקע מן הגזע, קול העם מ'ממעקים קראתיך זה' עד ל'לידער פון אומקום' (שירי האברדן) של ליוויק. האין זה הקול האחד של הדוי היהודי העמוק, התעלות אנושית והשפלה, הזדככות?

כעבור שבוע, ב-6 בחודש שוב הועלה העניין, שוב עניין אורי צבי גרינברג - ענין ההאשמות ובקשתו לברר העניין.

ואומנם, ה'פען קלוב היידי בוורשה' בדק את חוברות ה'סדנים', בהם כביכול העליב גרינברג את לשון יידיש וספרותה, וב-1.20.1933 פרסם ב'ליטערארשע בלעטער' הודעה לפיה לא נמצא יסוד להאשמות אלה. למרות זאת סירבה אגודת סופרי יידיש להיענות לבקשת חברים לערוך מסיבה לגרינברג. לאור זה החליטו הם לארגן זאת באופן בלתי רשמי, והיא נתקיימה ב-3 בפברואר 1933.

בהרצאתו במסיבה זו חזר גרינברג על ה'אני מאמין' שלו, בנינו תקפוהו. עתה, כבעבר, טען הוא, בין היתר, כי לשון בלא טריטוריה - אין לה תנאי קיום. הלשון גם חייבת להקיף את כל תחומי החיים - כולל צבא, דבר החסר ביידיש. ובכלל: לשון ותרבות יידיש שוקעות, וישאר רק מה שיועבר לעברית, מסביב לעבריות. איבחון זה של המצב וחיוזו העתיד הביאו לפיצוץ המסיבה, הדברים הגיעו להרמת אגרופים (כמתואר ב'מיין לעקסיקאן' של ראויטש, אף שמשום מה נעדר בגירסה העברית ב'ספר המעשיות של חי').

ומובן, שהיו התקפות בעתונות וכן תגובות, שאחת מהן, של המשוררת רחל קארן, ניתנת כאן, על פי הנוסח בליטערארישע בלעטער' (1933.2.10):

בהרצאתו זו של א. צ. גרינברג נתגלתה הטרגדיה של המשורר הגדול באמת, שירד מדרך-המלך והיפנה את מרכבת-החיים לסימטה צרה צרדית, ממנה אין מוצא. טענותיו, כי 'לשון בלא מדינה אין לה שום תנאי קיום, כי טטרות המבקשת להוכיח כח קיומה חייבת להישען על אגיות וטנקים על תותחים וכידונים', כי 'הלשון והתרבות היידיש שוקעות, וישאר רק מה שנציל בגביעת קידוש של העברית מסביב לעבריות', נראות כלא נכונות.

זה לא יקום ולא יהיה. הלשון שייכת לעם, והעם יש לו אינסטינקט

בריא.

אגב, באותן שנים החל גרינברג לפרסם שירת יידיש בשבועון הרביזיוניסטי 'די וועלט'. אבל עצם טיבה האידיאי פסלה מלהחשב כשירת יידיש, ואולי כשירה בכלל, כדברי ראויטש.

אכן, מסיבה זו פסלו - גם היידישיסטים - את ספר שיריו "ספר הקטרוג והאמונה".

דניאל לייבל, ידידו מימי ה"כאלאסטרע" בטלם גם בשל היותם יותר מדי נשלטים על ידי האינטלקט: "הראש עובד חזק יותר מן הרגש. ובאמת, גדול אמנם מאמץ הרגש, אבל עבודת-הראש עודה בולטת למדי" וכו'. אם עוד היו בשירתו העברית בעבר גרעיני פיוט, הרי זה כבר עניין של העבר, וזה היה רק בזכות היידיש - "בלי היידיש בנשמה אף פעם לא היה מגיע לחיוניות ולחמימות של לשונו. אבל עתה הוא רק הזמר של הפשיזם"

ועוד הגדיל לעשות הבונדיסט ד. נוימארק ברו-שבועון "פארויס" מן ה-8 ביולי 1939.

הכותרת עצמה דיה: "היוליוס שטרייכר של הספרות העברית - א. צ. גרינברג ושירתו הפשיסטית פורנוגרפית".

התקפה מאוחרת זו באה בעקבות הופעת ספרו של י. ה. ייבין: "אורי צבי גרינברג - משורר מחוקק". ניימארק, המוצא, שמשורר מחוקק יכול להיות רק פשיסטי, דוחה בלגלוג את הכמיה לכח יהודי ו"מלכות בית שלישי" היא אצלו "ביטוי מוכר (...) חרייך השלישי".

לשיא ארסיות, כמדומה, מגיע הוא בדחיתו את חזות גרינברג, שאירופה מתכחשת למעשה לנוצרי - כפי שאומנם היה בהחלט בנאציזם, לפחות. על גילוי כזה, שלא נראה לו שואל הוא רטורית: "חלא צריך, היה היטלר להכתיר את א. צ. גרינברג כנביאו ולמסור לו לחבר שיר הורסט וועסעלז" (הכוונה לשיר הנאצי, הפותח במילים "כשרם יהודי יסוף מן הסכין...").

וכל זה, רק כשנה לפני פרוץ המלחמה וההשמדה, כבר אחרי "ליל הברדולח", הגירוש לזבונשין, ועוד "תחנות" שכאלה.

לימים, אחרי "כרת גלויות" יזכר ראויטש להצטער על חלקו בהתקפות אלה. "אני מודה - לא פעם כתבתי על חבר נעורי (...) המשורר הגדול והקרוע - סבל של העם היהודי בשתי הלשונות, לא כפי שצריך הייתי לכתוב, אפילו ביריבות הגדולה ביותר", מה עוד, ש"אף פעם, אף פעם, לא היה ספק בכינותו העמוקה..." (מיין לעקסיקאן, מאנטרעאל 1958 עמ' 137).

אותו דוד נוימארק, כבר לא יכול היה להצטער...

וגורל יידיש והיידישקייט?

* ד. לייבל: א. צ. גרינברג: "זינגער פון פאשיזם" ארץ-ישראל שריפטן, זאמלבוך, ת"א

ענה על כך בצורה מזוייקת, בלשון פיוטית המשווה היידי הגדול, יעקב
 גלאטשטיין, בשירו, מלא הכאב והסרקוזם, "יידישקייט":
 געגעני יידישקייט הם שיר-עריס עבור זקנים
 הלועסים חלה
 משרת.
 נספק נא הפרורים דרכים,
 המלים הבלות והחלולות,
 אנו שחלמנו
 על אנשי-כנסת-גדולה חדשה.
 (יעקב גלאטשטיין: פון מיין גאנצער מי - "מכל עמלי"
 ניו-יורק 1956, עמ' 118).

הערות

- (1) אורי צבי גרינבערג: שיגין אוף פעלדער, פארלאג Oskar Schreck לעמבערג 1915
- (2) אורי צבי גרינבערג: אין צייטענס רוש, פארלאג "בצלאל" לעמבערג 1919
- (3) אורי צבי גרינבערג: קריג אוף דער שרד, פארלאג א. גיטלין ווארשע, תרפ"ג 1923
- (4) אורי צבי גרינבערג: פארנאכטענאלד, פארלאג "די צייט" ווארשע 1921
- (5) אורי צבי גרינבערג: מעפיסטא, פארלאג "דאס בוך" לעמבערג תרפ"א 1921
- מחזורה שניה מורחבת פארלאג "ליטעראטור-פאנר" ביים פאריין פון יידישע ליטעראטן אין זשורנאליסטן אין ווארשע ווארשע 1922
- (6) פ. מארקיש: אורי צבי גרינבערג ב"פארבייגענדיק" (עסייען) וילנע 1921 '33 74-71
- (7) מ. ראויטש: "באמערקונג צום קולטור קאנגרעס" (כריגה באפריל 1922) די וואג, קולטור - ליטעראטור (ורשה) 1 העפט אוגוסט 1922

- 8) אלבאטראם זשורנל פאר דעם נייעם דיכטער - און קינסטלער - אויסדרוק
רעדאקטאר: אורי צבי גרינבערג, צייט העפט, ורשע, נאוועמבער 1922 ז 3-4
- 9) El Lissitzky - Stedelijk van Abbemuseum, Eindhoven / Kunsthal
Basel / Kestner - Gesellschaft Hannover 1965 S61
- 20) אורי צבי: 'עלי קרקע כאך' - קונטרס, גל. (קניג) ו, בטבת תרפ"ד
14.12.1923 עמ' 5.4
- 11) אורי צבי גרינבערג: סוד מלכא - סוץ 'גליונות' - לביטוי בעריכת אורי
צבי גרינבערג א-ב ירושלים עידיק כסלו תרפ"ח עמ' לז
- 12) אורי צבי גרינבערג: 'אלחים באירופה' (ג) אין עוד משלים - רחובות
הנחר ספר האיליות וכתב, חוצ. שוקן ירושלים ית"א תשי"א עמ' רמב
- 13) אורי צבי גרינבערג: 'אצלנו בעולם', סוץ - ירחון לביטוי, ירח האבל, אב
תרפ"ח, עמ' ה. המאמר מסתיים במשפט: 'כן מר לנו בעולם הגדול מאד' (עמ' ו')
- 14) מ. ראויטש: 'זשורנאלך', אלבאטראס העפט 3-4 ביכער וועלט (ורשה) ב.
5 סעפטעמבער-אקטאבער 1923 ז 379
- 15) אורי צבי גרינבערג: המומנט שנתגלה, סדנא דארנא, קובץ לביטוי, עמ' א'
- 16) א. צ. גרינבערג: 'מן הגוש הכאוב AD ACTA (קטעים מיומן), 'סוץ, ירחון
לביטוי (ג) תל-אביב תמוז תרפ"ח
- 17) א.צ. גרינבערג: 'ביום שלום-ווייסיקן-קיום אויף סלאווישער ערד',
אלבאטראס זשורנאל פאר דעם נייעם דיכטער און קינסטלער - אויסדרוק, בערלין
1923 ז' 25-27
- 18) א. שלונסקי: על 'השלום' (בין עברית לאידיש) כתובים, גל-לד-לה, אייר
תרפ"ז
- 19) א. לעיעלעט: 'דעם מופטיס ארבל', די וואך 1929.10.4
- 20) א. צ. גרינבערג: די. מיסטעריע מענטש - אלבאטראס, העפט 2, ווארשע,
נובמבר 1922 ז' 14
- 21) א. צ. גרינבערג: מספר 'סוד מלכא' (ו'), הפועל הצעיר, גל 33-34, יג' סיון
תרפ"ח 5.6.1925 עמ' 15
- 22) א. צ. גרינבערג: משא אל אירופה הפועל הצעיר, גל 20-21, יד' בניסן
תרפ"ז 29.3.1926 עמ' 9 ונבלל ב'הגברות העולח' חוצ. 'סוץ, תל-אביב תרפ"ו,
1926, עמ' כד

קבוצת סופרי יידיש ושני ציירים בוורשה ב-1922
משמאל לימין: עומדים: זאב ווינטרוב, פרץ הירשביין, מלך ראוויטש, י.מ. ניומן יושבים:
אצ'ג, אסתר שומיאטשער, רניאל לייבל, בער הארוויץ, מארק שווארץ

אצ'ג וחג. ביאליק

- 23) א. צ. גרינברג: "לבעבור הסוטים אני מתפלל", ירושלים, שנתון לדברי ספרות ואמנות ג-ד תש"ל 1970 עמ' 41
- 24) א. צ. גרינברג: "הברית", הפועל הצעיר, גל. 15-16 כח' בשבט תרפ"ו, 12.2.1926 עמ' 18 ונכלל ב"הגברות העולה" עמ' ט"ז בשנויים מסויימים.